

ADALÉKOK A RÉGI MAGYAR IRODALOMHOZ.

HAVRÁN DÁNIELTŐL.

I.

1. Ismeretlen biblia-töredék a XVI. század végéről.

Az a hosszú, félszázados törekvés, mely a magyar protestantizmus XVI. századi legkiválóbb theologusait sarkalta munkára, 1590-ben érte el célpontját: ez évben jelent meg buzgó főurak költségén az első teljes magyar biblia. Természetes, hogy ez a kiadás mindazoknak vágyát, kik a magyar biblia birtoka után sovárogtak, nem elégithette ki, még azokét sem, kik, mint az Isten igéjének hivatott hirdetői, arra legjobban voltak rászorulva. A hiány csakhamar olyan érezhetővé vált, hogy Szenczi egy új kiadás kibocsátására vállalkozott.

Az 1608-ban Hanauban megjelent biblia dedikálásában, a 3b. lapon, ezt írja: »Annac okáért énis ez masodic kibocztáshoz (mellyet soc Istenes hivec regtul fogva kivántac és en tölem jo baratim mind beszédel s'mind levelekben kértec) nem kezdettem bizonyára mosdatlan kézzel . « .

Ugy látszik, nem volt tudomása arról, hogy már öt megelőzőleg, benn a hazában is történtek kísérletek egy új kiadás sajtó alá rendezésére: t. i. Bártfán 1607-ben az ág. h. evangélikusok részéről. De ebből csak egyes töredékek jelentek meg nyomtatásban, melyekből Toldy és Szabó szerint egy példány meg volt a sárospataki kollégium könyvtárában. Legújabb értesülésünk szerint a nevezett példány ott nincsen meg.

A véletlen tudomásunkra hozta, hogy egy másik, még pedig korábbi kiadás is volt készülöben. Smetius Prosodiájának (Lyon, 1603.) egykorú kötésű tábláiból néhány — összesen 12 drb — levéltöredék került napfényre. A könyv 8-adrét alakú lévén, az eredetileg ívrét alakú leveleket a könyvkötő négy felé vágta. A töredékek az ó testámentum következő részeit tartalmazták: Mózes II. könyve XXVI. rész 17—22, 25—32. vers, XXVII, 3—7, XXVIII 4—11, 28—32, 39—43, XXIX, 18—22, 23—28, 35—40, XXX, 8—10; Mózes IV. könyve X. rész 1—11, 21—29. vers, XI, 8—12, 18—28, XII, 1—6, XIII, 7—17, 24—30, 31—34, XIII, 7—11, 27—32.

A betűk és számok teljesen a vizsolyi nyomdára vallanak, de a mi a külső kiállítást illeti az sok tekintetben eltér a vizsolyi bibliától. Mindenekelőtt a nyomás sűrűbb, tömöttebb, a hasábok szélessége illetőleg hossza 8 : 30 cm., — vizsolyi bibliában 6 : 25 cm., — s ez az oka, hogy a töredékek 46 és 81 lapszáma a vizsolyi biblia 72 és 129 lapszámának felel meg. Evvel a kiadónak azt hiszem nem lehetett más célja, minthogy az új bibliát könnyebben kezelhetővé akarta tenni.

Más eltérés, hogy a versek folyószámai itt a hasábok mellett a sorok előtt állnak, míg a vizsolyi bibliában bent a hasáiban a rövidebb első sor előtt. Azonkívül a II. könyv XXVIII részének terjedelmes »d« jegyzete a rész utolsó verse után következik, a vizsolyi bibliában a lapszélén.

De nemcsak a külső kiállításra nézve különböznek egymástól, hanem, bár a tartalom teljesen ugyanaz, helyesírási eltéréseket is találunk a két szöveg között. Elég legyen néhányat felsorolni, pl.: a II. könyv 3. versében czinallyad . . . tsinallyad (vizsolyi), XXVI. 30 . . . mutattatott . . . muttatatot, XXIX. 27. aldozatul . . . aldoztul, 38. szünetlen . . . szüntelen; IV. k. XI. 10. Wrnac . . . Wranc, XIII. 28. Elec . . . Eelec, stb. Feltűnő, hogy a vizsolyi biblia sajtóhibái itt már nincsenek meg.

Az eredmény az, hogy itt a vizsolyi nyomdának egy eddig ismeretlen termékével van dolgunk, a melyik nem lehet más, mint a vizsolyi bibliának maga a nyomdász által minden tartalmi változtatás nélkül készített új kiadása. Megjelent-e az egész nyomtatásban? — nem tudjuk, miután az irodalomban eddig a vizsolyi bibliának XVI. századi második kiadásáról sehol sem történt említés. Valószínű, hogy vagy anyagi vagy egyéb akadályok miatt abból csak egyes töredékek láttak napvilágot.

II.

2. *Jegyzet a RMK. I. kötetének 557. számához.*

»Amaz het feiew . . . parázna Babillonak . . . tüköre« című mű szerzőjéről Szabó Károly. — támaszkodva a sárospataki példányban lévő bejegyzésre — Pathai Istvánt fogadja el. (RMK. I. k. 557. sz.) Az ilyen bejegyzést, míg más pozitív adat meg nem erősíti, abszolút igazságnak elfogadni nem teheti. Alább közlendő

adat minden kétséget eloszlat ez ügyben s bizonyossá teszi, hogy a műnek tényleg Pathai a szerzője.

Ez az adat Pathainak Pápán 1628 október 26-ikán kelt s Kanizsaihoz intézett levele, melynek tárgyunkra vonatkozó része így hangzik: . . . »Jam ad manus domini palatini integer liber est delatus, presente domino Sárkány exhibitus. Matthias ille librarius, proditoris . . . avaritia correptus prodidit sine dubio. (Palatinus) minas . . . spirat, suspicatur de me, investigat per omnes occasiones. Spes autem mea in domino, qui meum refugium est. Rogo te charissime, ne sis immemor mei coram magnifica domina et si quid extorquere poteris, sedulo ad me deferri cures, interim arrepta occasione scripto me doceas, an adhuc sperandum mihi est, vel plane silendum . . .¹

A katolikus egyházat támadó mű nagy hatást kelthetett, mert a megtorlást maga a nádor, Esterházy Miklós vállalja magára. Pathai örökös rettegésben él: kérdezősködik, leveleket ír, utazik hogy megtudhassa a nádor szándékát. Végre is megunva a bizonytalanságot, megszökik kerületéből s Belényesen tölti utolsó napjait.

Ezzel tisztába hoztuk Pathai távozásának okát is, melyet eddig megmagyarázni nem tudtak. Tóth Ferencz csak annyit mond, hogy . . . »1629-ben mind az Ekklesiájától, mind a Superintendentiától, tudva nem lévő, de nagy okból elszökvén . . . Belénesben ment lakni.«² Földváry szerint pedig a somogyi prédikátorok által, vagy általuk is okozott bajok és egyenetlenségek közül is kivánt menekülni.³

A 71 éves aggastyán úgy látta, hogy élete forog veszélyben, azért menekült, ott hagyva papi, superintendensi hivatalát, fizetését, vagyonát.

¹ A Magyar Nemz. Múzeum könyvtárának kéziratárában, 2059 Fol lat. III. k.

² Túl a dunai püspökök élete, 65. l.

³ Adalékok, I. k. 96. l.